

ДЕЈАН МЕДАКОВИЋ
СРБИ У БЕЧУ

ДЕЛА ДЕЈАНА МЕДАКОВИЋА

Дејан Медаковић
1922–2022
Сто година од рођења

Уредник
Зоран Колунџија

Copyright © ИК ПРОМЕТЕЈ, Нови Сад, 2023.

Издавање ове књиџе подржало је

Министарство културе и информисања Републике Србије
и
Горан Весић

Дејан Медаковић

СРБИ У БЕЧУ

ПРОМЕТЕЈ

ПАЈА ЈОВАНОВИЋ: СЕОБА СРБА, 1895.

Рудолф Алт:
КАТЕДРАЛА СВЕТОГ
СТЕФАНА, 1834.

УВОД

У свом знаменитом делу *Досијеј Обрадовић у историјској иерсијекииви XVIII и XIX века* Мита Костић је с правом написао: „Терезијански Беч био је права етнографска минијатурна слика многонародне Хабзбуршке монархије”. Сврха ове књиге је да управо у тој минијатури пронађе и опише Србе и да, бар у главним токовима, оцрта њихов удео у животу ове моћне царске престонице. С друге стране, Беч је кроз векове био и део српске историјске судбине, јер су се бројна кључна збивања која су је одређивала одлучивала у овом граду, на самом извору државне власти. Посебно су XVIII и XIX столеће означавали праву прекретницу у историји српског народа, који се, у великим масама, после трагичне сеобе 1690. године, појавио на подручју Аустријске монархије, позивајући се, уосталом сасвим оправдано, на своје војничке заслуге у аустро-турском рату и на бројна царска обећања која су Срби добили учествујући у овом сукобу на страни једне хришћанске силе. Принуђен политичким околностима на трајно остајање у аустријској империји, српски народ и његови предводници су морали, и против своје воље, да прихвате и све оне друштвене, економске и културне процесе који су их постепено нагнали на што брже прилагођавање новим условима живота у једној западноевропској, модерној држави. Био је то процес који је од Срба захтевао и активирање нове, огромне духовне енергије, савлађивање и превазилажење једне, најчешће нежељене стварности. Неизбежно је било суочавање са новим противницима, као што је био прозелитизам борбене Католичке цркве и замке унијаћења, затим са коренитим изменама начина трговања и стварањем сопствених градских средишта попут оних у Угарској, силаском у царске луке, пре свега оне у Трсту. Укратко, нове

околности захтевале су да се најбрижљивије преиспита и целокупна стара духовна баштина, сви они идејни ослоњци српскога народа зачети још у временима успона средњовековне српске државе. Јер, никако не треба заборавити да су предводници српског народа у два његовим главним сеобама на аустријско подручје, 1690. и 1739. године, била два пећка патријарха, Арсеније III Чарнојевић и Арсеније IV Јовановић Шакабента. Већ та чињеница умногоме је одредила и поступање Срба у новим токовима прилагођавања, прихватања или одбијања тековина једне нове и њима не увек наклоњене западноевропске цивилизације.

Нова испитивања аустријских, мађарских и наших историчара осветлила су у великој мери и све оне друштвене и политичке преображаје хабзбуршке империје током XVIII и XIX века. С тим у вези стоје и напори Срба да им се, на основу добијених привилегија, призна нека врста *corpus separatum*-а или *status in statu*, а такви захтеви – брзо је то постало јасно – били су одувек неприхватаљиви за угарске сталеже. Другим речима, инартикулација српских привилегија преко Сабора у Пожуну наилазила је на уобичајени отпор угарских сталежа, а легализовање једне „илирске црквене државе” у оквирима круне Св. Стефана – при чему је за српске црквене вође захтевана и привилегија власти *in saecularibus*, па и њено простирање на све Србе у Монархији – било је неприхватаљиво и доследно одбацивано. Нова освајања Хабзбурговаца у Подунављу, у периоду од Пожаревачког до Београдског мира, повлачила су за собом и нужне унутрашње реформе аустријске државе, а нарочито њене администрације. Потврђује то и стварање бројних канцеларија, савета и депутација, којима је *de facto* поверена државна управа, иако је, разуме се, сам владар задржао све прерогативе коначног одлучивања. У свим тим замршеним збивањима Срби су постали, пре свега због својих војничких заслуга, прворазредан чинилац државне политике у којој су се испреплитали многи, често и сасвим супротни интереси. Срби су се, тако, стицајем многих околности нашли између царских интереса хабзбуршке куће и непрестане опозиције угарских сталежа, а та околност пратиће их све до пропасти аустроугарске државе 1918. године.

Сва та збивања су везана за Беч, односно за престоницу која је непосредно и битно утицала и на формирање модерне националне свести код

Срба. Посебном снагом Беч је зрачио на културу српског народа уопште; тај снажни утицај ослабиће тек после пропасти Монархије 1918. године, од када је код Срба све присутнији француски утицај.

Иако је историја града Беча темељно истражена, а поједина раздобља аустријске прошлости – на пример турска опсада Беча 1683. године, или почетак XX века, па и владавина царице Марије Терезије и Јосифа II – приказана и осветљена захваљујући великим, истраживачким изложбама и синтезама, Срби и српска проблематика, нажалост, једва да постоје у свести аустријских научника. Разуме се да такво стање не доприноси научној истини, због чега је слика целине Аустрије као многонародне државе непотпуна, оштећена, понекад и оптерећена непотребном пристрасношћу, предрасудама, и ускогрудим схватањима која увек иду на сопствену штету.

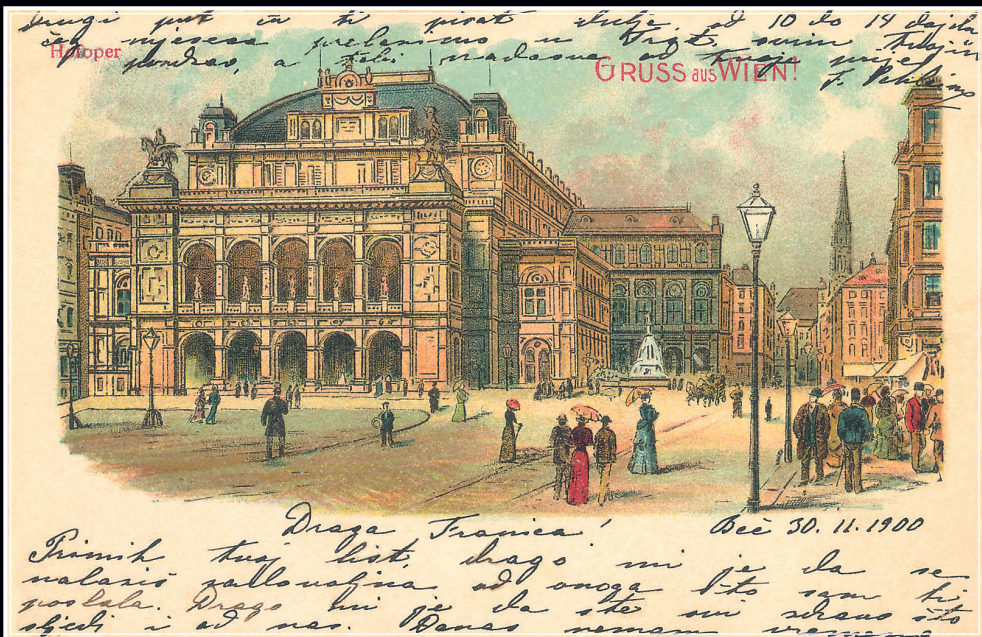
Уочавајући све те слабости, требало би бар донекле исправити те неправде према српском народу и његовом уделу у животу аустријске државе. Поседна пажња је обраћена на бројне његове научнике који су већ давно, ослањајући се на своја, изворна истраживања, употпуњавали слику политичког и културног развоја аустријске државе. Ту су, пре свега радови Алексе Ивића, Радослава М. Грујића, Николе Радојчића, Мите Костића, Славка Гавриловића, Василија Ђ. Крестића, чија су дела у европској историографији најчешће прећутана или игнорисана, чему је вероватно допринела и језичка баријера.

Њиховим резултатима прикључени су и радови историчара уметности, који су такође допринели бољем и целовитијем сагледавању српске присутности у Бечу. Трудили смо се да расветлимо улогу Беча као политичке и културне престонице и да подвучемо његово зрачење у свим процесима српске европеизације.

Разуме се да нашој науци предстоје још многа приметна истраживања пре него што буде могуће одговорити на бројна питања. Одговори на та питања још увек су сакривени у бечким архивама, а нарочито у дневној штампи. Жеља писца ове књиге, без обзира на све њене недостатке и промашаје, је да подстакне нове генерације наших истраживача да се упусте у смелије и успешније научне подвиге. Не избегавајући своју личну одговорност писац још једном упозорава читаоце да је, коликогод је то било

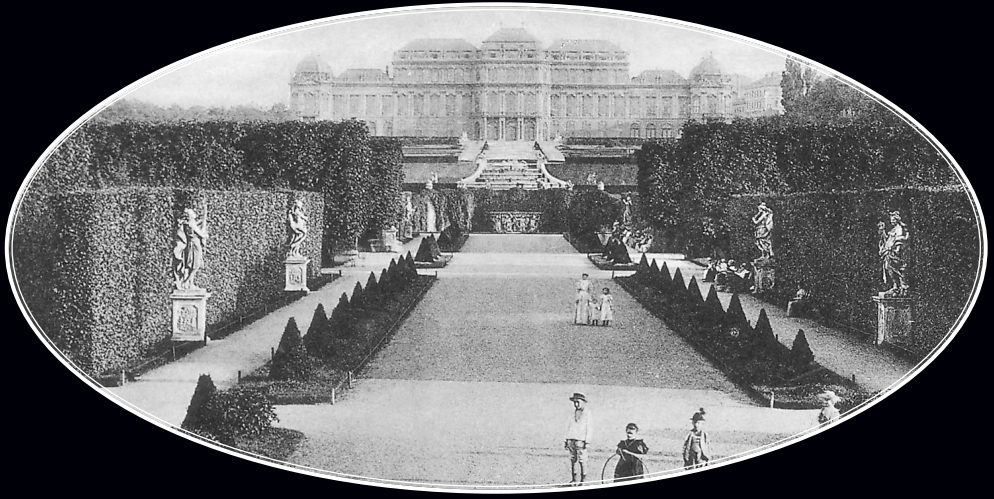
могуће, желео да на једном месту сабере главна збивања у којима су за Србе из Беча зрачили свестрани подстицаји снажно утичући на политички, научни и уметнички развој српског народа. У два века, од Велике сеобе 1690. године до пропасти Аустроугарске монархије 1918, траје код Срба процес усвајања тековина западноевропске културе коју примају посредством Аустрије. Сва ова сложена питања, свакако, захтевају потпунија истраживања у разним областима друштвеног живота. Основни задатак ове књиге био је да допринесе њиховом сагледавању; ако је он макар и делимично остварен, биће то и највећа награда за уложени труд.

„Feci quod potui, faciant meliora potentes.”

БЕЧ – ПОЛИТИЧКА И ДУХОВНА ПРЕСТОНИЦА

Непрекидно ратовање на Балкану и готово стално немирне западне границе непосредно су утицали и на померања српског и уопште балканског становништва на север и на запад, што их је приближавало средњоевропској и медитеранској култури непосредно везаној за древне приморске комуне.

Обновом Пећке патријаршије 1557. године Срби су под турском влашћу стекли своје духовно средиште. Чињеница да је ова црквена организација била и једина институција која је надживела пропаст српске средњовековне државе, верно тумачи и извесне прерогативе лаичке власти, што је, без сумње, у највећој могућој мери јачало и одржало њен утицај и њен значај. Сем тога, за разумевање улоге пећке цркве важно је и питање њених јурисдикционих међа, које су се – данас се оне све тачније утврђују – простирале и ван граница Турског царства, на државно подручје Аустрије и Млетачке републике.

Иако је српски народ у XVI веку имао чврсто изграђен, јединствен центар, а јурисдикционо подручје своје цркве које је по пространству премашило и саме међе Душановог царства, његов положај под Турцима је био нарочито отежан недовољном присутношћу, а самим тим и благотворним утицајем, српског живља у градовима.

Поред Пећке патријаршије, српски духовни центри су били и бројни манастири, у којима се на најразличитије начине одржавао континуитет са нашом средњовековном духовном баштином. Крајем XVII века, као последица аустро-турских ратова, долази до великих разарања српских манастира. О тим збивањима сведоче многи манастирски летописи, а понекад и само штури записи.

Било је то још једно драматично раздобље, судбоносни тренутак када је коначно нарушена и српско-турска политичка равнотежа, оно стање које је од 1557. изборила Српска црква у Пећи. Због тога је пребег и самог пећког патријарха Арсенија III Чарнојевића 1690. године на аустријску државну територију с правом у историографији назначен као почетак једног новог

Срби у Бечу

раздобља српске историје. Поред свега осталог што је мењало слику целокупног српског друштва, односно доводило до настајања и развијања новог грађанског слоја, Срби су стекли и нову црквену организацију – Карловачку митрополију, која ће битно утицати и на прихватање барокне културе у Срба. Већ у првој половини XVIII века на подручју аустријске

ПАНОРАМА БЕЧА ИЗ 1873. ГОДИНЕ

БЕЧ – ПОЛИТИЧКА И ДУХОВНА ПРЕСТОНИЦА

државе развија се осим Сремских Карловаца, средишта Митрополије, и низ градова у којима је видљиво убрзано цветање наше грађанске културе: Сентандреја, Будим, Нови Сад, Земун, Вршац, Темишвар, Арад, Баја, Сомбор, Велики Бечкерек, Митровица, Панчево, Осијек, Трст. Сваки од ових градова је на свој начин допуњавао ту изузетну слику нашег друштва, које је, ослањајући се на своју економску моћ стечену трговином, изграђивало и своје несумњиво осећање националне свести. Сви ти

МАРТИН ВАН МАЈТЕНС: ГРОФ ЈОХАН КРИСТИЈАН БАРТЕНШТАЈН

многобројни и често веома сложени друштвени процеси неминовно су усмеравали српске духовне и политичке снаге ка Бечу, престоници једне велике европске империје из које се управљало многим народима који су је сачињавали. Сасвим је разумљиво да су и Срби после Велике сеобе из 1690. године знали да ће се управо у Бечу судбоносно одређивати положај српског народа, заснован на бројним привилегијама добијеним царском милошћу, првенствено за војничке заслуге. Потреба да се тај положај тачно одреди са државно-правног становишта била је одлучујућа за оснивање 1745. *Commissio in Illyricis et Vanaticis*, која је већ 1747. подигнута на степен Илирске дворске депутације. Све до 1777. она је постојала као придворна институција за Србе у Монархији. Водили су је гроф Кениг-Ербс, гроф Јохан Христијан Бартенштајн и гроф Франц Колер. Њене просторије биле су у директорији *in Publicis et Cameralibus*, у Вилдферкер улици, на Вилдферкермаркту. Два њена члана припадала су језуитском реду. Били су то Игнације Пархамер, духовник царице Марије Терезије, и Игнације Кампмилер, протокапелан аустријске војске.

СЕДИШТЕ ИЛИРСКЕ ДВОРСКЕ КАНЦЕЛАРИЈЕ

Ово стање верно илуструје један скоро безначајни инцидент до којег је дошло после смрти патријарха Арсенија IV Шакабенте 1748. Био је то тренутак када је српска народна делегација затражила од Илирске дворске депутације одобрење за сазив изборног сабора. Председник Депутације обавестио је о овој молби царицу Марију Терезију, а она је прихватила српски захтев, одредивши и свог комесара – барона Енгелсхофена. Када је све било готово, председник Илирске депутације гроф Коловрат обавестио је о томе све непосредно заинтересоване установе, али је пропустио да обавести и Угарску дворску канцеларију, којој је накнадно послао само пријатељску информацију *pro sua notitia*.¹ Ово је изазвало спор, због чега је, на захтев царице, гроф Коловрат био приморан да 27. августа 1748. сачини посебан меморандум у коме је опширно објаснио дворску политику према Србима.

Гроф Коловрат наводи да су српска питања искључиво у надлежности аустријске политике, *Austriaco Politicum ac Domesticum*, те је српска нација *Patrimonium Domus Austriache*, а никако *Hungaricus provinciale*. Другим речима, Коловрат недвосмислено истиче да јурисдикција над Србима у Угарској, како над онима у Војној граници, тако и над онима у провинцијалу, припада искључиво монарху, те да се Краљевина Угарска у то не може мешати. Због тога је предложено да се одржи тајна седница Министарског савета на којој би се установио трајни систем којим би се једном засвагда издвојила „илирска нација” под јурисдикцијом угарског намесничког већа, палатина и угарских сталежа.² Била је то суштина српског питања у Аустрији, које није било решено до саме пропасти Аустроугарске монархије.

Од 1777. када је укинута Илирска дворска депутација надлежна за Србе, па све до 5. марта 1791. када је основана Илирска дворска канцеларија на челу са грофом Фрањом Балашом, српским народом се управљало непосредно из царске канцеларије. Под притиском Мађара, Илирска дворска канцеларија је укинута 30. јуна 1792. а Срби су потчињени Угарском намесничком већу и Угарској намесничкој канцеларији. Такво стање траје све до револуције 1848. године.

Просторије Илирске дворске канцеларије налазиле су се у згради некадашњег манастира Св. Лаврентија, на Алтфлајшмаркту бр. 19, на Лау-